

Lausuntopyyntö luonnoksesta sosiaali- ja terveydenhuollon valinnanvapauslainsäädännöksi
STM068:00/2015

Maaseutupolitiikan neuvoston sihteeristön lausunto

Valinnanvapaus ja markkinoiden toimimattomuus

Valinnanvapauden lisääminen on noussut yhdeksi sote-uudistuksen keskeiseksi tavoitteeksi. Esitettyyn malliin – markkinatalouden mekanismien kautta toteutuvaan valinnanvapauden lisäämiseen – sisältyy kuitenkin monia haasteita niin palvelujen käyttäjien kuin alueiden yhdenvertaisuuden näkökulmasta. Valinnanvapaus edellyttää toimivia markkinoita ja niiden kautta syntyviä valinnanmahdollisuuksia. Harvaan asutuilla alueilla, joissa väestöpohja on pieni ja etäisyydet pitkät, ei markkinoille ole kuitenkaan pääsääntöisesti edellytyksiä. Todennäköistä onkin, että erityisesti terveyspalvelujen markkinat tulevat keskittymään tiiviisti asutuille suuren väestöpohjan alueille ja vastaavasti maaseutualueilla palvelujen tuottaminen jää maakunnallisen sote-yhtiön tai yksittäisen yrityksen hoidettavaksi. Näin aito valinnanvapaus – ainakaan kohtuullisella saavutettavuudella – ei toteudu maaseudun asukkaan näkökulmasta. Sosiaalipalveluissa markkinoita voi henkilökohtaisen budjetin ja asiakassetelin myötä syntyä myös harvemmin asutuille alueilla. Tämä kuitenkin edellyttää, että palveluntuottajien kriteerit laaditaan sellaisiksi että ne mahdollistavat myös pienten paikallisten palveluntuottajien toimintaedellytykset.

Mikäli harvaan asutuille alueille ei synny palveluntuottajia toivotulla tavalla, voisi ajatella että maakunnissa hyödynnettäisiin sote-palvelujen tuottamisessa SGEI-sääntelyä. Tällöin maakunta kilpailuttaisi sote-toimijan jollekin alueelle palveluvalvoitteen toteuttamisella eli palvelujen turvaaminen tapahtuisi antamalla yritykselle toimeksianto yksilöidyn palvelun tuottamiseksi.

Esitettyyn valinnanvapausmalliin liittyy maaseudun näkökulmasta riskejä, erityisesti markkinoiden toimimattomuuteen ja palvelujen keskittymiseen liittyen. Valinnanvapauden lisääminen tulisi tapahtua esitettyä hallitummin, asteittain ja kokeilujen kautta.

Maaseudun erityisolosuhteiden huomioiminen kilpailutuksessa

Tällä hetkellä osa maaseudun sote-palveluista hoidetaan kolmannen sektorin toimesta. Vaarana on, että sote-uudistuksen myötä maakuntatason isot kilpailutukset arvioidaan viime kädessä pelkän hinnan perusteella, jolloin laadulla ja paikkaperusteisella toiminnalla kilpailevat kolmannen sektorin toimijat eivät menesty ja palvelujen tuotanto keskittyy. Tällöin häviäjiä ovat erityisesti maaseutualueet ja niiden ikääntyneet kansalaiset. Mikäli palvelujen kilpailutuksessa ei huomioida kolmannen sektorin erityistä roolia maaseudun palveluissa, on vaarana maaseudun kannalta kriittisten toimijoiden häviäminen.

Lähipalvelut ja palvelujen saavutettavuus

Valinnanvapauden korostaminen on saanut suhteettoman suuren painoarvon sote-uudistuksessa. Maaseudun asukkaan näkökulmasta tärkeintä on palvelujen tarpeenmukainen saatavuus ja saavutettavuus – edes yhden palveluntuottajan toimesta. Valinnanvapauden sijaan tulisi keskustella palvelujen saavutettavuudesta ja lähipalveluperiaatteen toteutumisesta. Kuinka sote-uudistuksessa huomioidaan maaseutualueiden erityishaasteet eli väestön nopea ikääntyminen, ohut palvelurakenne sekä pitkät

välimatkat ja puuttuvat julkiset kulkuyhteydet? Kuinka varmistetaan se, että ihmisten päivittäiseen arkeen kiinteästi kytkeytyvät lähipalvelut muodostavat sujuvan kokonaisuuden, joka tukee kokonaisvaltaisesti ihmisten ja heidän yhteisöjensä hyvinvointia? Kuinka palveluntuottajat saadaan kiinnostumaan maaseudun ohuista markkinoista ja lähipalvelujen uudenlaisista tuottamistavoista? Kuinka julkisesti rahoitetun palvelutarjonnan kilpailuttaminen hoidetaan niin että myös pienillä, paikallisilla yritys- ja järjestötoimijoilla on osallistumismahdollisuus?

Tähän liittyen keskustelua tulisi käydä siitä, mitä uudistuksessa tapahtuu maaseutualueilla paikkaperustaisesti kehitetyille lähipalvelumalleille. Eli niille malleille, joissa paikallisesti eriytyviin hyvinvointitarpeisiin on löydetty ratkaisuja paikallisista lähtökohdista rakentuvan ja erilaiset sektori- ja toimijarajat ylittävän yhteistoiminnan kautta. Palvelujen ja palvelurakenteiden uudistaminen tulee väistämättä vaikuttamaan myös näihin. Tähän vaikuttaa yhtäältä alueilla tapahtuva palvelujen yhtenäistäminen kuin myös rajapintatyöhön ja ”palvelujen harmaaseen alueeseen” liittyvät ongelmat; epäselvyys siitä kuuluuko jokin palvelu kunnan vai maakunnallisen sote-organisaation järjestettäväksi. Yhtä kaikki, on tärkeä käydä keskustelua siitä, miten uudessa yhtenäisiä palvelukäytäntöjä tavoittelevassa palvelujärjestelmässä luodaan tilaa paikallisille, ihmisten arjesta käsin rakentuville ratkaisuille ja räätälöidyille palvelumalleille. Kyetäänkö uusissa rakenteissa hyödyntämään niitä monia paikkaperustaisesti kehitettyjä ratkaisuja, joita maaseutualueilla on kehitetty lähipalvelujen tuottamiseen? Tällaisia ovat esimerkiksi eri toimijoita ja palveluntuottajia yhteen kokoavat monipalvelukeskukset, kylätalojen palvelupäivät, palveluautot ja ikääntyvien kyläläisten koti- ja tukipalvelutarpeisiin vastaava kyläavustajatoiminta.

Uusi tekniikka on väline jolla voidaan parantaa palveluiden saavutettavuutta, kuin myös valinnanvapautta. Kuitenkin vain reilu puolet Suomen kotitalouksista on tällä hetkellä nopean laajakaistan piirissä. Riittävän nopeiden tietoliikenneyhteyksien rakentaminen kattavasti koko maahan on edellytys sähköisten palvelujen mahdollisuuksille ja tasavertaiselle saatavuudelle.

Tarve maaseutuvaikutusten arvioinnille

Sote-uudistuksen vaikutuksia on arvioitu useista eri näkökulmista, niin asiakkaiden ja potilaiden, palvelujen tuotannon, hallinnon ja talouden, henkilöstön, verotuksen, omaisuuden, kielellisten oikeuksien, sukupuolten kuin ihmisten vaikutusmahdollisuuksien näkökulmasta. Maaseutuvaikutusten arviointia ei kuitenkaan ole tehty. Ei siitä huolimatta, vaikka suunnitellut uudistukset tulevat väistämättä vaikuttamaan maaseutualueilla sekä sote- että muiden palvelujen tarjontaan ja tätä kautta myös työpaikkojen säilymiseen. Sote-uudistuksen maaseutuvaikutuksia tuleekin arvioida paitsi sote-palvelujen myös laajemmin maaseudun elinvoimaisuuden näkökulmasta.

Maaseutupolitiikan neuvoston sihteeristö

Mari Kattilakoski

Mari Kattilakoski
Maaseutupolitiikan Elämänlaatuverkosto
erityisasiantuntija

Christell Åström

Christell Åström
Maaseutupolitiikan neuvoston sihteeristö
puheenjohtaja